

Ontgroeien: de verbeelding van een alternatieve wereld

Kallis, G. 2018. *Degrowth*. Newcastle upon Tyne: Agenda Publishing, 219 p.

Giorgis Kallis is vandaag wellicht de belangrijkste auteur over *degrowth* of 'ontgroeien'. Hij is ecologisch econoom en professor aan de Autonome Universiteit van Barcelona. Met *Degrowth* is hij aan zijn derde boek over het thema toe. Enkele jaren geleden gaf hij samen met twee collega's al een boek uit met dezelfde titel, door Oikos vertaald en uitgegeven als Ontgroeien, een verzameling van korte essays over een reeks begrippen die de contouren schetsen van een nieuwe wereld. In 2017 volgde *In Defense of Degrowth*, een verzameling van denkfragmenten die her en der gepubliceerd werden (gratis downloadbaar e-book). Het nieuwe boek is een welgekomen poging van Kallis om zijn denken over de problematiek van economische groei en over *degrowth* als antwoord daarop meer systematisch uiteen te zetten. Als dusdanig brengt het heel wat bekende gegevens en argumenten samen in een bevattelijk geheel, maar als intellectuele zoektocht biedt het heel wat meer.

Het korte eerste hoofdstuk omschrijft *degrowth* allereerst als een 'genadeloze kritiek van het dogma van economische groei' (p.1). Dat gaat allereerst om de desastreuze ecologische consequenties van economische groei. Verder is die groei niet meer wenselijk omdat de kosten ervan de baten overschrijden. Daarbij was groei altijd al gebaseerd op uitbuiting en kan hij dus ongelijkheden niet verminderen. Dergelijke kritieken zijn niet nieuw en Kallis schetst een bondige geschiedenis van het begrip *degrowth* en zijn intellectuele wortels bij denkers als Castoriadis, Illich, Gorz en Latouche. Zij bekritisieren de manier waarop economen de werkelijkheid benaderen. Komt deze kritiek van buiten, dan is er daarnaast een stroming (eerder

Angelsaksisch) van economen die van binnenuit de focus op bbp onder kritiek brengen maar toch binnen de contouren van het economisch denken blijven. Tim Jackson is daarvan een voorbeeld. Kallis positioneert zijn eigen werk op de interactie tussen beide benaderingen.

Kallis benadrukt dat *degrowth* niet hetzelfde is als negatieve bbp-groei, zoets als het bewust aansturen op een recessie. *Degrowth* betreft 'een traject waar de "doorstroom" (energie, materialen en afvalstromen) van een economie daalt terwijl welvaart, of welzijn, verbetert. [...] Er is *degrowth* wanneer de sociale en ecologische voorwaarden verbeteren en als resultaat daarvan het bbp onvermijdelijk daalt.' (p.9) Hier stoten we echter op de grenzen van het economisch discours. Of '*degrowth* duidt op een nieuwe "verbeelding": een andere set ideeën over wat een samenleving is en wat zij zou moeten nastreven' (p.10) (zie ook: Peeters, 2018). Belangrijke elementen zijn in ieder geval: een veel slanker metabolisme dan dat van de rijke landen vandaag; een diversiteit aan economische vormen, waarvan een substantieel deel buiten de geldeconomie; overschotten uitgegeven aan collectieve feestelijkheden, ontspanning, kunst e.d.; convivialiteit en zorg voor elkaar en niet-menselijke wezens.

Deze boekvoorstelling laat niet toe om uitvoerig in te gaan op Kallis' systematische uitwerking van het *degrowth*-perspectief in de volgende hoofdstukken. We beperken ons tot een overzicht. Hoofdstuk 2 *The Economics of Degrowth* bevat geen economische theorie van *degrowth*, maar wel een theoretische beschouwing over wat economie is vanuit het perspectief van een *degrowther*, wat volgens Kallis een transdisciplinair karakter heeft. Achtereenvolgens gaat het erover dat de economie geen onafhankelijk systeem is, maar een sociale en politieke constructie; dat economie met het materiële te maken

heeft en dat energieverlies onder de vorm van warmte onvermijdbaar is; dat werk de motor ervan is; dat besteding het doel van de economie is (en dus niet accumulatie), waarbij onproductieve bestedingen van belang zijn voor het tot stand brengen van betekenis in een samenleving; dat verschillende samenlevingen productie, bestedingen en verdeling verschillend organiseren; dat werk en bestedingen beogen de waarden van een samenleving te voldoen, waarbij marktwaarde maar één vorm is tussen andere. Vanuit die achtergrond herziet hoofdstuk 3 de oorsprong en de aard van economische groei, met aandacht voor de inherente uitbuitingsrelaties zowel tussen mensen onderling als met de natuurlijke omgeving.

Hoofdstuk 4 brengt dan de voornaamste argumenten ten voordele van *degrowth* in kaart. Op basis van onderzoeksgegevens komen eerst de argumenten tegen groei aan bod: groei spoort fundamenteel niet met ecologische duurzaamheid; voortduurende groei is onmogelijk en aangehouden groei onwaarschijnlijk; meer economische groei is niet noodzakelijk noch sociaal wenselijk. Vervolgens komen data aan bod die het perspectief van *degrowth*-alternatieven ondersteunen. Die gegevens staan op gespannen voet met het dominante economische narratief, maar krijgen wel betekenis door de begrippen die in de vorige hoofdstukken ontwikkeld werden. Kallis spreekt daarbij van de '*degrowth*-hypothese' (p.112) omdat de geponeerde ideeën verder onderzocht moeten worden, dus een heel nieuwe onderzoeksagenda voor het economisch denken genereren.

Voor Kallis is *degrowth* echter meer dan een hypothese of een traject. Zoals gezegd gaat het ook om de verbeelding van een alternatieve wereld, wat verder uitgewerkt wordt in hoofdstuk 5 'The utopia of *degrowth*'. Kallis vat de *degrowth*-visie samen via negen principes:

1. einde aan de uitbuiting;
2. directe democratie (met verwijzing naar het libertair municipalisme);
3. meer gelokaliseerde productie;
4. delen, wat gepaard gaat met het herwinnen van de commons;
5. het belang van sterke relaties voor een goede samenleving, wat een verschuiving van positionele naar relationele goederen impliceert;
6. onproductieve bestedingen als centraal voor het nastreven van collectieve betekenis en het tot stand brengen van de gewenste sociale orde;
7. herwaardering en herverdeling van zorg, bovendien als publiek gedeelde verantwoordelijkheid;
8. een diverse economie, met een omkering van de huidige hiërarchie van markt en informele economie;
9. daarmee verbonden een ontmarkting (decommodificering) van land, werk en waarde.

Kallis argumenteert dat het om een 'concrete utopie' gaat, die dus 'doenbaar' is (p.126), wat uitloopt in een uiteenzetting over mogelijkheden voor beleid en actie en over politiek voor verandering.

Het boek had hier kunnen stoppen, maar in een bijzonder interessant hoofdstuk gaat Kallis in op allerlei controverses en debatten die door het *degrowth*-discours worden opgeroepen: Is *degrowth* noodzakelijk en haalbaar? Gaat het niet om een negatieve slogan die daardoor zijn doel mist? Is een transitie naar *degrowth* mogelijk en wat impliceert dat? Is *degrowth* compatibel met het kapitalisme? En met liberale democratie? Kan waarde groeien zonder groei in doorstroom? Gaat het om een westers idee, en hoe staat het in relatie tot bevolking en migratie? Kallis geeft daarop eerste antwoorden, maar duidt tevens aan wat verder onderzocht moet worden. Het boek eindigt daarom met het aangeven van een onderzoeksprogramma. Alleen al dit laatste hoofdstuk doet

benieuwd zijn naar een volgende editie van dit boek. Als geheel is het boek zeker aan te raden, zo niet verplichte lectuur voor wie zich in het thema van *degrowth* wil verdiepen. Als waarschuwing dient wel vermeld te worden dat een aantal discussies een redelijke techniciteit kennen.

Jef Peeters

- D'Alisa, G., Demaria, F. & Kallis, G. (eds.) (2015). *Degrowth: A vocabulary for a new era*. Abingdon/ New York: Routledge. Vertaling: *Ontgroei. Een vocabulaire voor 'degrowth' in een nieuw tijdperk*, Van Arkel i.s.m. denktank Oikos, Utrecht, 2016. <https://www.oikos.be/denktank/artikels/302-ontgroei-een-vocabulaire-voor-degrowth-in-een-nieuw-tijdperk>
- Kallis, G. (2017). *In defense of degrowth*. *Opinions and Manifestos* [edited by Aaron Vansintjan]. Eigen uitgave. <https://indefenseofdegrowth.com/>
- Peeters, J. (2018). Ontgroeien: delen om te bloeien. Van kritiek op economische groei naar nieuwe praktijken. *Streven*, 85(3) 229-240. <https://strevetijdschrift.be/ontgroeien-delen-om-te-bloeien-van-kritiek-op-economische-groei-naar-nieuwe-praktijken/>

Zaken die je raken

Kaat Peters, Mark Hillen, Willemijn Verloop, *Zaken die je raken. Hoe sociaal ondernemers verandering creëren*, Business Contact, 2018, 224 p.

Tien jaar geleden raasde een financiële storm over de wereld die in een zware recessie uitmondde. Dat leidde op zijn beurt tot een morele en filosofische crisis over het bestaande economische bestel. Het systeem wankelde. Op het moment van dit schrijven (september 2018) verschijnen hierover heel wat analyses. De teneur is meestal somber: er zou in de voorbije jaren niets structureel veranderd zijn. Een nieuwe storm is onvermijdelijk. Er zijn dan ook heel wat redenen om ons grote zorgen te maken. We staan voor fundamentele ecologische, politieke en economische uitdagingen.

Ik deel het pessimisme niet. Er is de voorbije tien jaar wel degelijk een beweging op gang gekomen die de kracht heeft om de 'business as usual' fundamenteel te veranderen: het sociaal ondernemerschap. Deze beweging voor 'impact first' opereert vandaag vaak nog in de luwte, overstemd door het digitale gebeuk van Silicon Valley, maar wint wel degelijk aan kracht en momentum.

Over die groeiende beweging schreven Kaat Peeters (Sociale Innovatiefabriek), Willemijn Verloop en Mark Hillen (Social Enterprise NL) een opmerkelijk boek. In *'Zaken die je raken. Hoe sociaal ondernemers verandering creëren'* geven ze een goed inzicht in het sociaal ondernemerschap in België en Nederland en de sectoren waarin sociale ondernemers actief zijn. Een brede waaier wordt belicht: armoedebestrijding, fair fashion, korteketenvoedselproductie, circulaire economie, energievoorziening, sociale tewerkstelling, ... De vele tientallen voorbeelden van bestaande initiatieven maken alles zeer concreet en bieden een schat aan inspiratie.